УДК 373.5.016:811.161.2

Ольга СОВА,
методист відділу гуманітарних дисциплін ВІППО

Інноваційні стратегії викладання української мови і літератури та інтегрованих мовно-літературних курсів у НУШ

Висвітлено актуальні напрями оновлення мовно-літературної освіти в умовах НУШ. Зосереджено увагу на реалізації компетентнісного, діяльнісного, аксіологічного та текстоцентричного підходів у шкільній практиці. Розглянуто специфіку добору й укладання компетентнісно зорієнтованих завдань, які забезпечують не лише засвоєння знань, а й формують уміння застосовувати їх у різних життєвих ситуаціях. Подано практичні моделі використання сучасних методичних стратегій на уроках української мови, літератури та інтегрованих курсів мовно-літературної галузі.

Ключові слова: *Нова українська школа, мовно-літературна освіта, компетентнісний підхід, діяльнісний підхід, ціннісний підхід, текстоцентричне навчання, читацька компетентність.*

Olha Sova. Innovative Strategies for Teaching Ukrainian Language, Literature, and Integrated Language and Literature Courses in the New Ukrainian School.

The article highlights current directions in the renewal of language and literature education within the framework of the New Ukrainian School. It focuses on the implementation of competency-based, activity-based, axiological, and text-centered approaches in school practice. The specifics of selecting and designing competency-oriented tasks are examined; such tasks ensure not only the acquisition of knowledge but also the development of skills to apply it in various real-life situations. Practical models of using modern methodological strategies in Ukrainian language and literature lessons, as well as in integrated courses of the language and literature educational field, are presented.

Keywords: *New Ukrainian School, language and literature education, competency-based approach, activity-based approach, axiological approach, text-centered learning, reading competence.*

Постановка проблеми. Сучасні трансформації в українській освітній галузі зумовили суттєве переосмислення уявлень про цілі й зміст навчання, зокрема у сфері мовно-літературної підготовки здобувачів освіти. Як відомо, Нова українська школа орієнтує не лише на засвоєння знань, а на розвиток таких компетентностей, які допомагатимуть учневі самостійно аналізувати інформацію, аргументувати власну позицію, взаємодіяти зі світом та використовувати набуті знання у реальних життєвих обставинах.

У цьому контексті особливого значення набуває оновлення методичних засад викладання української мови і літератури відповідно до вимог Державного стандарту базової середньої освіти, які спрямовані на формування компетентного читача, свідомого мовця та особистості, здатної до постійного саморозвитку. Саме тому сучасний урок мовно-літературної галузі – це поєднання компетентнісного, діяльнісного, ціннісного, особистісно орієнтованого та текстоцентричного підходів, які забезпечують активну участь здобувача освіти в освітньому процесі та сприяють формуванню його цілісної картини світу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання теоретичного обґрунтування та практичної реалізації компетентнісного підходу зосереджені у працях Н. Бібік, О. Пометун, О. Савченко, Л. Масол, В. Химинця. Методичні засади мовно-літературної освіти НУШ розробляють О. Горошкіна, Н. Голуб, Т. Яценко, О. Авраменко, О. Слоньовська та інші науковці й автори модельних програм і підручників [1–4; 8; 9]. Важливими орієнтирами для вдосконалення мовно-літературної освіти є також міжнародні дослідження якості освіти PISA, які акцентують увагу на формуванні читацької грамотності та здатності застосовувати знання у повсякденному житті.

Мета статті – проаналізувати сучасні підходи до викладання української мови і літератури та інтегрованих

мовно-літературних курсів у контексті НУШ, зосередити увагу на особливостях їх упровадження в освітній процес, а також визначити практичні шляхи формування ключових і предметних компетентностей здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасна методика викладання української мови і літератури ґрунтується на засадах компетентнісного навчання, яке відходить від репродуктивного засвоєння знань, натомість орієнтується на їхнє практичне застосування. Здобувачі освіти навчаються не лише оперувати мовними й літературними знаннями, а й використовувати їх у реальних комунікативних ситуаціях: створювати власні тексти, інтерпретувати медіаповідомлення, критично оцінювати інформацію, виявляти фейкову, а також взаємодіяти у різних соціальних контекстах.

Навчальна діяльність в НУШ вибудовується на основі співпраці: переважає парна та групова робота, дискусії й обговорення, у яких школярі повинні вміти аргументувати власні судження. Відповідно трансформується й роль учителя – від лектора до організатора навчальної взаємодії, фасилітатора освітнього процесу. З огляду на це зростає значення інтерактивних та ігрових технологій навчання, зокрема квестів, сторітелінгу, рольових ігор і театралізацій, які сприяють більшій емоційній залученості здобувачів освіти, адже наближені до життєвого досвіду.

Важливим складником сучасної освіти є й цифровізація, а це означає, що вчитель може використовувати різноманітні онлайн-платформи і цифрові інструменти для тестування та інтерактивної роботи (зокрема, Всеосвіта, Всеукраїнська школа онлайн, *Kahoot, LearningApps, Padlet* і т. ін.), що у свою чергу підвищує мотивацію школярів та урізноманітнює форми навчальної діяльності.

Окремої уваги заслуговує інтеграція змісту навчання, коли мовно-літературні курси поєднуються з історією, мистецтвом та іншими освітніми галузями. Аналіз художніх творів у контексті історичної епохи сприяє глибшому розумінню їхнього змісту, проблематики та художніх особливостей. Ефективним засобом розвитку учнів є також проєктна діяльність. Виконання індивідуальних і групових проєктів – створення буктрейлерів, літературних подкастів, словників сучасної лексики та ін. – стимулює творчу активність школярів, формує дослідницькі навички та розвиває критичне й аналітичне мислення.

Особливого значення у мовно-літературній освіті набувають ***компетентнісні завдання***, які моделюють реальні життєві ситуації. На відміну від репродуктивних вправ чи завдань, вони потребують аналізу інформації, прийняття рішень, творчого підходу та використання знань із різних галузей. Під час конструювання компетентнісних завдань учителеві варто звернути увагу на такі складники:

1. Визначити компетентність або групу компетентностей, які формуватимуться.

2. Створити життєвий або соціально значущий контекст.

3. Запропонувати проблему чи завдання, що потребує самостійного пошуку рішення.

4. Передбачити створення учнями результату роботи.

5. Організувати рефлексію та оцінювання результатів.

Наприклад, під час вивчення теми «Офіційно-діловий стиль мовлення» учням можна запропонувати підготувати звернення до місцевої громади щодо збереження історико-культурної пам'ятки свого населеного пункту. Такий вид роботи інтегрує мовну, громадянську та культурну компетентності.

На уроках української літератури можна запропонувати створити подкаст для однолітків про твір, який, на їхню думку, допоможе зрозуміти сучасні суспільні проблеми. Учні аналізуватимуть текст, обґрунтовуватимуть власну думку та презентуватимуть результати роботи з використанням цифрових технологій.

Матеріалом для компетентнісного завдання, яке б формувало вміння роботи з текстом (ГР-2), може слугувати вірш Б.-І. Антонича «Різдво». Учні поетапно можуть виконати таку роботу:

1. Висловити власне розуміння поетичного тексту, обґрунтувати свої міркування, підкріплюючи їх цитатами з твору. Визначити та пояснити значення різдвяних образів-символів у вірші.

2. Виявити елементи української культури, відображені у вірші.

3. Проаналізувати художні засоби, використані автором для створення різдвяної атмосфери.

4. Створити власну творчу роботу, натхнену віршем.

Здобувачам освіти можна запропонувати й такі завдання:

1. Уважно прочитайте вірш Богдана-Ігоря Антонича «Різдво».

2. Які почуття та емоції викликає у вас цей вірш? Чому?

3. Як ви вважаєте, чому автор переносить біблійну подію Різдва у лемківське містечко? Який у цьому може бути прихований зміст?

4. Чи можна назвати цей вірш оригінальним поєднанням релігійних та національних мотивів? Обґрунтуйте свою думку.

5. Визначте, які образи у вірші є традиційно різдвяними. Які образи, на вашу думку, є символічними?

Поясніть їх можливе значення у контексті Різдва та поезії Б.-І. Антонича.

6. Чому автор використовує саме образ «місяць круглий», а потім порівнює його із «золотим горіхом» у руках Марії? Які асоціації у вас виникають?

7. Які художні засоби (епітети, метафори тощо) використовує автор для створення особливої атмосфери вірша? Наведіть приклади з тексту.

8. Як ви розумієте образ «снігової завії, що крутиться довкола стріх»? Яку роль він відіграє у вірші?

9. Проаналізуйте ритм і риму вірша. Як вони впливають на його сприйняття?

10. Намалюйте ілюстрацію до вірша Б.-І. Антонича «Різдво», відобразивши ключові образи та настрій (№ 1).

11. Напишіть невелике есе (5–7 речень) про своє розуміння образу Різдва у вірші Б.-І. Антонича, використовуючи цитати з тексту для підтвердження своїх думок (№ 2).

12. Створіть невелику розповідь, уявивши себе одним із лемків, які прийшли привітати новонародженого Бога (№ 3).

Ці компетентнісні завдання спрямовано на формування таких умінь здобувача освіти відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти [5]:

– 9 МОВ 1.4.1-2: Виявляє важливі деталі художніх творів для ілюстрування його розуміння (визначення різдвяних образів).

– 9 МОВ 1.4.6: Розрізняє основні факти і судження, розуміє підтекст у художніх текстах (інтерпретація символічних образів та прихованого змісту).

– 9 МОВ 1.5.3: Виокремлює в художніх творах важливі деталі (аналіз художніх засобів).

– 9 МОВ 1.6.1: Обґрунтовує власну позицію щодо особистісно та суспільно важливих питань, порушених у художніх текстах (висловлення власного розуміння та інтерпретації).

– 9 МОВ 1.6.1-3: Доречно використовує цитати з текстів для підтвердження та увиразнення власних поглядів, ідей, переконань (при виконанні творчого завдання у формі есе).

– 9 МОВ 2.1.3: Сприймає тексти відповідно до особливостей національної культури та доби.

– 9 МОВ 2.2.6-1: Характеризує взаємозумовленість елементів змісту (зокрема, теоретико-літературні поняття), структури та мовного оформлення творів, зважаючи на культурно-історичний контекст, естетичний та ціннісний потенціал (аналіз художніх засобів, ритму, рими).

– 9 МОВ 2.3.2: Висловлює власні почуття і враження від прочитання сакральних текстів, аналізуючи наявні в них виражальні засоби (рефлексія на прочитане).

– 9 МОВ 2.6.1-2: Представляє текстову інформацію з одного або кількох джерел, комбінуючи різні способи і засоби візуалізації змісту (створення ілюстрації).

– 9 МОВ 2.7.2-1: Створює на основі вивченого навчального матеріалу власний або колективний медійний продукт (есе або усну розповідь).

Такі компетентнісні завдання *з*аохочуватимуть учнів до самостійного пошуку інформації про різдвяні символи та лемківську культуру, створюватимуть атмосферу відкритого обговорення та обміну думками під час виконання завдання. Учні матимуть можливість вибору творчого завдання відповідно до їхніх інтересів та здібностей, а вчитель – оцінити відповіді здобувачів освіти, їхні оригінальність мислення, обґрунтування позиції та творчий підхід.

Як відомо, ***діяльнісний підхід*** реалізується в процесі активної діяльності здобувачів освіти, а вчитель виконує роль фасилітатора, консультанта й організатора навчання. На уроках української мови діяльнісний підхід реалізується через дослідницькі завдання, мовні експерименти, навчальні проєкти, роботу в парах і групах, інтерактивні вправи. Наприклад, учні можуть проводити дослідження мовного середовища школи або громади, аналізувати мовні особливості соціальних мереж чи сучасних медіа.

Вивчаючи українську літературу, ефективними будуть літературні проєкти, рольові ігри, інсценізації, буктрейлери, вебквести. Такі види діяльності сприяють розвитку критичного мислення, творчості та комунікативних навичок.

В інтегрованих мовно-літературних курсах діяльнісний підхід передбачає активне залучення учнів до різноманітних видів навчальної діяльності, у процесі яких мовні та літературні знання набувають практичного значення. Він ґрунтується на взаємодії читання, усного й писемного мовлення, слухання та комунікації, що сприяє розвитку здатності дітей не лише сприймати інформацію, а й осмислювати її, висловлювати власні думки та ефективно взаємодіяти в різних ситуаціях. Учням можна запропонувати таке завдання: прочитайте уривок із художнього твору. У групах визначте ключову проблему тексту, доберіть цитати для її підтвердження та створіть коротке повідомлення (усний виступ / постер / допис), у якому висловіть власне ставлення до порушеної проблеми.

Аксіологічний підхід у навчанні спрямований на формування в учнів системи ціннісних орієнтацій, що визначають їхню поведінку, світогляд і ставлення до себе та інших. В умовах сучасних суспільних змін особливого значення набуває виховання відповідального громадянина, такого українця чи українки, які усвідомлюють свою ідентичність, поважають державу та національні культурні надбання.

Водночас важливим є акцентуація на патріотичних почуттях, громадянській активності та моральній відповідальності за власні вчинки. Освітній процес також має сприяти формуванню поваги до людської гідності, свободи особистості та толерантного ставлення до культурного різноманіття, що є невід'ємною складовою демократичного суспільства.

Українська література має потужний аксіологічний потенціал. Аналізуючи художні твори, учні осмислюють морально-етичні проблеми, вчаться оцінювати вчинки персонажів, співвідносити їх із власним життєвим досвідом. Так, під час вивчення творів Тараса Шевченка школярі розмірковують над проблемами свободи й людської гідності. Аналізуючи твори Лесі Українки, обговорюють силу духу та відповідальність за власний вибір. Робота з сучасною українською літературою сприяє осмисленню актуальних громадянських і соціальних цінностей. Ефективними методами реалізації аксіологічного підходу є дискусії, дебати, метод моральних дилем, написання есе, рефлексивні вправи, створення соціальних проєктів.

Важливим складником сучасної мовно-літературної освіти є ***текстоцентричний підхід***, відповідно до якого текст виступає основною дидактичною одиницею навчання. Саме через роботу з текстом відбувається інтеграція мовної, мовленнєвої, літературної та соціокультурної змістових ліній. Учні не лише аналізують мовні явища в контексті, а й навчаються інтерпретувати інформацію, критично оцінювати повідомлення, розпізнавати маніпулятивні впливи та створювати власні тексти.

На уроках української мови текст стає джерелом спостережень над мовними явищами. Наприклад, вивчаючи складні речення, учні аналізують фрагмент публіцистичного тексту, визначають його стилістичні особливості та створюють власне висловлення за аналогією.

На уроках літератури текстоцентричний підхід реалізується через різні види читацької діяльності: прогнозування змісту, інтерпретацію, дискусію, порівняльний аналіз, створення власних текстів на основі прочитаного.

Результати міжнародного дослідження PISA свідчать про необхідність розвитку читацької грамотності як важливої складової успішності учнів та їхньої готовності до життя в інформаційному суспільстві. Дослідження показує, що найкращі результати мають країни, де дітей навчають застосовувати прочитане для вирішення реальних життєвих проблем, а не просто переказувати текст [7]. Більшість підлітків справляються з пошуком прямої інформації в тексті, але стикаються з труднощами, коли потрібно знайти приховані сенси, оцінити надійність джерела чи висловити власну думку. Адже *читацька грамотність, яку перевіряє* міжнародне дослідження PISA*, – це вміння розуміти різні типи текстів, зокрема, у вигляді таблиць, інфографік, діаграм; це й здатність знаходити головне в тексті, відділяти факти від суджень, ставити під сумнів певні твердження, обґрунтовувати своє розуміння висловленого, уміти будувати запитання.*

Висновки. Мовно-літературна освіта в умовах Нової української школи вибудовується як цілісна система, що поєднує різні методологічні підходи – компетентнісний, діяльнісний, аксіологічний, особистісно орієнтований і текстоцентричний. Їх узгоджене застосування дає змогу не лише передавати знання, а й формувати в учнів здатність ефективно діяти, мислити критично, творчо інтерпретувати інформацію та будувати комунікацію. Кожен із підходів виконує певну функцію в освітньому процесі: компетентнісний – забезпечує реалізацію набутих знань у практичній діяльності; діяльнісний – акцентує увагу на набутому досвіді через активну навчальну діяльність; аксіологічний – формує систему цінностей і моральні орієнтири; текстоцентричний – сприяє розвитку читацької грамотності та мовленнєвої культури. У сукупності ці підходи взаємодіють і доповнюють один одного, створюючи освітнє середовище, в якому здобувач освіти постає як активний суб'єкт навчання, здатний до саморозвитку, відповідального вибору та безперервного навчання протягом життя.

Використані джерела

1. Авраменко О. М. Нова українська література. Методичний супровід навчання в НУШ. Київ : Грамота, 2022.

2. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у презентації освітніх результатів. *Школа першого ступеня: теорія і практика.* Переяслав-Хмельницький, 2004. С. 47–52.

3. Голуб Н. Б. Навчання української мови в контексті компетентнісного підходу. Київ : Педагогічна думка, 2015.

4. Горошкіна О. М. Методика навчання української мови в закладах загальної середньої освіти. Київ : Академія, 2020.

5. Державний стандарт базової середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF

6. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL: https://imzo.gov.ua/osvita/nush/

7. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA–2022. URL: https://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/PISA-2022_Naczionalnyj-zvit_povnyj.pdf.

8. Пометун О. І. Компетентнісно орієнтована методика навчання: теоретичні питання і практика. Київ : Освіта, 2020.

9. Яценко Т. О. Методичний путівник учителя української літератури в Новій українській школі. Київ : УОВЦ «Оріон», 2022.